

TYPY ORGANIZACJI
STRAŻNICZYCH - PRZYKŁADY
PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ

FUNDACJA INSTYTUT
RZECZYPOSPOLITEJ IM.
PAWŁA WŁODKOWICA

TYPY ORGANIZACJI STRAŻNICZYCH NA PRZYKŁADZIE PODEJMOWANYCH PRZEZ NIE DZIAŁAŃ

1.1. REALIZATORZY ZADAŃ POLITYCZNYCH

Istnieje kilka rodzajów organizacji strażniczych w zależności od obszarów, które są w centrum ich zainteresowania. Działania organizacji wokół danego obszaru mogą być jednorazowe, stałe lub wynikające z pilnej potrzeby zajęcia się jakimś palącym problemem, a następnie zanikające. Dlatego też, prezentowany podział nie jest sztywny, granica jest bardzo płynna i często jedna organizacja strażnicza może zajmować się szerokim spektrum problemów lub być wyspecjalizowana, w zależności od zasobów kadrowych jakie posiada.

Do pierwszej grupy organizacji strażniczych należą realizatorzy zadań politycznych¹. Działalność tego typu organizacji skupiona jest na uświadamianiu potrzeby pilnych zmian w prawie, recenzowaniu podejmowanych uchwał i aktów prawnych oraz alarmowaniu o ich skutkach i sygnalizowaniu o zagrożeniach z nich wynikających. Są to niezwykle trudne tematy, wymagające odpowiedniej, eksperckiej kadry i ogromnego zaangażowania. Przykładami organizacji, które od lat zajmują się monitoringiem obszaru prawnego w Polsce są m.in.²:

- Antykorupcyjna Koalicja Organizacji Pozarządowych – sprawdza obietnice wyborcze złożone w trakcie kampanii, monitoruje wprowadzanie zmian legislacyjnych oraz publiczne zachowania polityków. Koalicja ta składa się z różnych podmiotów, nie tylko organizacji strażniczych;
- Fundacja Feminoteka – działa od 2005 roku, zajmuje się ochroną praw kobiet doświadczającym przemocy, zwłaszcza przemocy seksualnej³;
- Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego – walczy o zapewnienie równych szans dla osób ze szczególnymi potrzebami (przede wszystkim z niepełnosprawnością narządu wzroku)⁴;
- Fundacja Panoptikon – jak sami mówią „kontrolują kontrolujących”, przyglądają się obowiązującemu prawu, zmianom legislacyjnym, działaniom władz⁵;

¹ K. Batko-Tołuć, K. Izdebski, *op. cit.*, s. 13.

² *Ibidem*.

³ *O fundacji*, <https://feminoteka.pl/o-fundacji/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

⁴ *O nas*, <https://firr.org.pl/o-nas/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

⁵ *Co robimy*, <https://panoptikon.org/corobimy> [dostęp: 13.08.2022 r.].

- Kampania Przeciw Homofobii – przeciwdziałają przemocy i dyskryminacji ze względu na orientację seksualną i odmienność płciową⁶;
- „Wszystko Jasne” – walczą o zapewnienie odpowiedniej edukacji dzieciom z niepełnosprawnościami.

1.2. REALIZATORZY ZADAŃ PRAWNYCH, PUBLICZNYCH, EDUKACYJNYCH

Drugą grupę stanowią realizatorzy zadań prawnych, publicznych, edukacyjnych⁷. Działalność tego typu organizacji polega na najlepszym, możliwym funkcjonowaniu w ramach istniejącego prawa, a nie na dążeniu do jego zmiany. Następstwem takich działań jest wywołanie debaty publicznej oraz zmiana funkcjonowania utartych schematów organizacji. Można tu wymienić m.in.⁸:

- CEE Citizens Bankwatch Network – działa na rzecz pełnej transparentności finansowej instytucji międzynarodowych, zachęcają do wpłat na rzecz ochrony środowiska⁹;
- Federację na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny – działa na rzecz zdrowia i praw reprodukcyjnych, powstała dzięki porozumieniu 5 organizacji (Ligi Kobiet Polskich, Polskiego Stowarzyszenia Feministycznego, Stowarzyszenia Pro Femina, Neutrum – Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo oraz Stowarzyszenia Dziewcząt i Kobiet Chrześcijańskich)¹⁰;
- Fundację Court Watch – dąży do zmiany działań sądów i wywołania debaty publicznej¹¹;
- Fundację Rodzić po Ludzku – wspiera kobiety, edukuje i walczy o godne warunki do porodu w polskich szpitalach¹²;

⁶ *Misja i wizja, dokumenty*, <https://kph.org.pl/o-kph/misja-i-wizja-dokumenty/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

⁷ K. Batko-Tołuć, K. Izdebski, *op. cit.*, s. 13–15.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *About us*, <https://bankwatch.org/about> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹⁰ *O nas*, <https://federa.org.pl/o-nas/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹¹ *Misja*, <https://courtwatch.pl/o-nas/misja/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹² *Misja*, <https://rodzicpoludzku.pl/o-nas/misja/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

- Grupę Zagranica – federacja organizacji pozarządowych skupiona w celu wspierania demokracji, niesienia pomocy humanitarnej; prowadzi kontrole wydatków środków z Polskiej Pomocy¹³;
- Helsińską Fundację Praw Człowieka – zajmuje się dbaniem o prawa człowieka, kształtowaniem i szerzeniem kultury wolności¹⁴;
- Otwartą Rzeczpospolitą – przeciwdziała ksenofobii i antysemickim uprzedzeniom, edukuje i krzewi postawę pełną szacunku dla odmienności¹⁵;
- Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego – wspiera kobiety doświadczone molestowaniem seksualnym, organizacja składa się z prawników i prawniczek specjalizujących się przeciwdziałaniu dyskryminacji¹⁶;
- Pozarządowe Centrum Dostępu do Informacji Publicznej – stanowi bazę wiedzy o prawie, stworzone przez Sieć Obywatelską Watchdog Polska¹⁷;
- Pracownię na Rzecz Wszystkich Istot – walczą o dobro zarówno przyrody jak i ludzi, ich misją jest dbanie o dobro środowiska naturalnego, kulturowego¹⁸;
- Program Przeciw Korupcji w Fundacji im. Stefana Batorego – program działający w latach 2000–2012 w celu monitorowania władz i zwiększania przejrzystości w życiu publicznym¹⁹;
- Stowarzyszenie Interwencji Prawnej – skupiona na działaniu na rzecz równości wszystkich obywateli wobec prawa i zapewnieniu spójności społecznej²⁰;
- Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej – edukują na rzecz równości, zrzeszają osoby zainteresowane i zajmujące się w Polsce tematem dyskryminacji²¹;

¹³ *Kim jesteśmy*, <https://zagranica.org.pl/o-nas/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹⁴ *Zasady działania*, <https://www.hfhr.pl/fundacja/zasady-dzialania/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹⁵ *O Stowarzyszeniu*, <https://www.otwarta.org/kim-jestesmy/o-stowarzyszeniu/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹⁶ *Misja PTPA/PSAL's Mission*, <http://www.ptpa.org.pl/o-nas/misja/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹⁷ *Pozarządowe Centrum Dostępu do Informacji Publicznej*, <https://watchdogportal.pl/watchdog-projekt/pozarządowe-centrum-dostępu-do-informacji-publicznej/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹⁸ *Co robimy*, <https://pracownia.org.pl/co-robimy> [dostęp: 13.08.2022 r.].

¹⁹ *Przeciw korupcji*, <https://www.batory.org.pl/o-nas/archiwum/antykorupcja-w-praktyce/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

²⁰ *O SIP*, <https://interwencjaprawna.pl/o-nas/o-sip/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

²¹ *O Stowarzyszeniu*, <https://tea.org.pl/stowarzyszenie/> [dostęp: 13.08.2022 r.].

- Watchdog.edu w Fundacji „Fundusz Pomocy Studentom” – zajmują się obywatelskim monitoringiem instytucji publicznych w obszarze edukacji i nauki²².

1.3. KOLEKCJONERZY DANYCH

Trzecią grupę stanowią kolekcjonerzy danych. Zajmują się zbieraniem danych oraz ich upublicznianiem. Idea, która im przyświeca, jest nieco inna niż w przypadku pozostałych typów organizacji strażniczych. Co prawda zebrane przez nich materiały wychodzą na światło dzienne, ale ich interpretację często pozostawiają odbiorcom. Można powiedzieć, że nie narzucają swojego zdania opinii publicznej, pozostawiając odbiorcy wolność do przemyśleń i własnego zdania. Można tu wymienić m.in.²³:

- Fundację Moje Państwo (dawniej Fundacja ePaństwo) – tworzy narzędzia technologiczne ułatwiające korzystanie z danych publicznych i z zasobów państwa. Jednym z pierwszych narzędzi był Sejmometr, pozwalający na zapoznanie się z pracą posłów²⁴;
- Fundację Instytut Myśli Obywatelskiej im. Stańczyka – działa na rzecz kultury obywatelskiej w Polsce i wprowadzanych zmian legislacyjnych. Misją jest działanie na rzecz przejrzystości instytucji państwowych i rozwój potencjału organizacji pozarządowych²⁵.

Powyższe przykłady stanowią zaledwie niewielki zbiór wszystkich organizacji strażniczych i nie wyczerpują tej listy. Tak jak wspomniano na początku, prezentowany podział nie jest sztywny a jedna organizacja może wypełniać różne zadania społeczne. Dotyczy to w szczególności pierwszego i drugiego typu organizacji. Podział jednak pozwala na pewne umowne postawienie granic i może stanowić drogowskaz dla osób poszukujących pomocy.

---

²² *Fundusz Pomocy Studentom*, <https://fps.polska.edu.pl> [dostęp: 13.08.2022 r.]; *5 największych monitoringów FPS*, <https://watchdog.edu.pl> [dostęp: 13.08.2022 r.].

²³ K. Batko-Tołuć, K. Izdebski, *op. cit.*, s. 15–16.

²⁴ *Fundacja*, <https://mojepanstwo.pl/fundacja> [dostęp: 13.08.2022 r.].

²⁵ *Fundacja Instytut Myśli Obywatelskiej im. Stańczyka*, <https://watchdogportal.pl/watchdog-org/fundacja-instytut-mysli-obywatelskiej-im-stanczyka/> [dostęp: 13.08.2022 r.]; *Fundacja Instytut Myśli Obywatelskiej im. Stańczyka*, <https://spis.ngo.pl/214525-fundacja-instytut-mysli-obywatelskiej-im-stanczyka> [dostęp: 13.08.2022 r.].

1.4. KONTROLA OBYWATELSKA Z LOKALNEJ PERSPEKTYWY

Ostatnią grupę stanowią realizatorzy działań na poziomie lokalnym. Takie organizacje dążą do wywierania wpływu na lokalne władze: chcą zmienić lokalne rządy, zracjonalizować wydatki, zwiększyć poziom świadczonych usług publicznych. Możliwość wywierania wpływu na rządzących jest znacznie większa niż w przypadku pozostałych organizacji strażniczych, ale jednocześnie wprost proporcjonalnie zwiększa się możliwość wystąpienia konfliktu interesów. Organizacje takie działają w niezwykle trudnych warunkach i pełnią często wiele ról w lokalnej społeczności²⁶.

W wymiarze lokalnym, kontrola obywatelska prowadzona jest nie tylko przez grupy formalne, ale także nieformalne czy osoby prywatne, które często pochodzą z tej samej miejscowości, a mimo to różnią się wizją rozwoju danej społeczności. Strażnicy lokalni różnią się wiekiem, płcią, wykształceniem czy uprawianym zawodem, ale każdego z nich łączy niezależność od kontrolowanych podmiotów. Lokalna organizacja strażnicza powinna prowadzić swoje działania systematycznie i długofalowo, co nie musi być oczywiste dla działań lokalnych innego typu. Dużym wyzwaniem jest zachowanie niezależności od kontrolowanego organu, co gwarantuje na zachowanie wiarygodności, ale odbiera jedno ze źródeł finansowania. Lokalne organizacje strażnicze nie powinny być finansowane przez samorządy oraz ze źródeł, które mogą spowodować konflikt interesów. Bardzo często strażnicy i strażniczki działające w lokalnych społecznościach, zachowując niezależność finansową od kontrolowanych podmiotów, są jednocześnie zupełnie odcięci od możliwości zdobycia dochodu w miejscowości z której pochodzą²⁷.

Jednym z wyzwań jest także finansowanie rozwoju i podnoszenie swoich kompetencji, a także koszty utrzymania narzędzi komunikacji edukacyjno-informacyjnych jak np. strona internetowa²⁸. Nie można pominąć samego aspektu lokalności. Wyzwaniem może być nieprzychylnie nastawienie władz, urzędników, ale także samego społeczeństwa. Osoby ze społeczności lokalnej mogą wywierać nacisk na strażnika, który jest w posiadaniu informacji nieprzychylnych danej władzy czy urzędowi. Lokalna społeczność z jednej strony oznacza

²⁶ K. Batko-Tołuć, K. Izdebski, *op. cit.*, s. 15.

²⁷ K. Mojkowski, *Zdrowe zęby demokracji. Lokalne doświadczenia kontroli obywatelskiej*, Watchdog Publikacje, Warszawa 2015.

²⁸ *Ibidem*.

możliwość wywierania większego wpływu na osoby rządzące, ale z drugiej strony walkę z nepotyzmem, załatwianiem spraw „po znajomości”, odpieraniem ataków samorządów, które nie są przychylnie roli strażnika w społeczeństwie²⁹.

Przykładami organizacji strażniczych działających również lokalnie są:

- Fundacja Autonomia – organizacja działająca na rzecz umocnienia społeczeństwa obywatelskiego, wolnego od przemocy i dyskryminacji. Głównym obszarem zainteresowania są prawa człowieka, równość i zapobieganie przemocy oraz rzecznictwo. Fundacja prowadzi cztery programy tj. Dziewczyńskie Centrum Pomocy, Wendo – samoobrona i asertywność, 16 Dni Akceptacji przeciw Przemocy oraz WatchDocs. Ich działania mają zasięg lokalny, ale także ogólnopolski³⁰.

- Stowarzyszenie Homo Faber – działające na rzecz ochrony praw człowieka w Lublinie. Dewizą stowarzyszenia jest wprowadzanie dużych zmian dzięki małym krokom. W ramach swoich działań prowadzą trzy programy tj. Antydyskryminacja, Integracja, Film. W 2020 roku prowadzili projekt „Niewidzialni mieszkańcy” na rzecz imigrantów i imigrantek na terenie miasta Lublin³¹.

- Stowarzyszenie Promocji Wielokulturowości INTERKULTURALNI.PL – misją tego krakowskiego stowarzyszenia jest budowanie społeczności otwartej na odmienność, wielokulturowość. Organizują corocznie wydarzenie pod nazwą Festiwal Interkulturalni, którego celem jest szerzenie wiedzy na temat różnorodności kulturowej³².

- Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy BONA FIDES – zajmuje się aktywizacją i rozwojem społeczności lokalnej z województwa lubelskiego i wprowadzaniu pozytywnych zmian np. poprzez organizację konferencji Forum Kobiet Aktywnych. Wspiera społeczeństwo obywatelskie, przyczynia się do jego budowy i umocnienia³³.

Lokalni strażnicy poruszają kwestie ważne dla danej społeczności. Wnioskują o publikowanie rejestrów zawartych umów przez podmioty dysponujące środkami publicznymi, kontrolują plany zagospodarowania wspólnej przestrzeni i dbają o ich optymalne

---

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Nasza herstoria*, <https://autonomia.org.pl/o-nas/nasza-herstoria/> [dostęp: 28.05.2022 r.].

³¹ *Idea*, <https://arch.hf.org.pl/index.php?id=23> [dostęp: 28.05.2022 r.].

³² *Misja i cele*, <https://interkulturalni.pl/o-nas/misja-i-cele/> [dostęp: 29.05.2022 r.].

³³ *O nas*, <https://www.bonafides.pl/o-nas/> [dostęp: 29.05.2022 r.].

wykorzystanie, aktywizują mieszkańców do działań na rzecz ochrony środowiska. Korzystają z prawa do informacji publicznej, aby na bieżąco kontrolować sytuację w swoim najbliższym otoczeniu. Edukują lokalne społeczności z przysługujących im praw i obowiązków. Ich działania skupiają się wokół współpracy z mieszkańcami, władzą i administracją oraz mediami.

Rolę współpracy pomiędzy mieszkańcami a organizacją strażniczą trafnie podsumowała Aleksandra Puławska, redaktorka niezależnej gazety „Stacja Tłuszcz” mówiąc: „Rolą strażnika jest zainteresowanie ludzi samorządem. Jak się ludzi ich samorządem zainteresuje, to nagle okazuje się, że ludzie nie są tylko biernymi obserwatorami. Chcą wiedzieć więcej, mają też coś do powiedzenia, chcą brać udział w rządzeniu”³⁴. Mieszkańcy są głównymi beneficjentami lokalnych działań strażniczych, ale jednocześnie stanowią najważniejsze źródło informacji. To w nich należy szukać sojuszników, dążyć do porozumienia i działać w pełnej komitywie. Mogą stanowić także źródło finansowania. Są najcenniejszym kapitałem każdej inicjatywy strażniczej a bez ich poparcia jest ona skazana na porażkę³⁵.

W mniejszych miejscowościach niestety wiele osób uzależnionych jest od lokalnych władz. Bardzo często nie chcą one konfrontacji z obawy przed utratą pewnych benefitów, brakiem stabilności finansowej, sankcjami czy utrudnianiem codziennego życia przez urzędników. Z drugiej strony, osoba która zadaje pytania i docięka, może być blokowana w innych swoich działaniach a nawet innych lokalnych organizacjach. Zapamiętana jest jako ta problematyczna, na którą warto uważać. Dlatego podjęcie działalności strażniczej na poziomie lokalnym oznacza jednocześnie możliwość bardzo ograniczonego wpływu w innych działaniach społecznych i przypięcie łatki osoby, która często nie jest mile widziana na spotkaniach czy wydarzeniach organizowanych przez lokalne władze³⁶.

Możemy odnaleźć pozytywne przykłady współpracy lokalnych watchdogów z władzami i administracją, jednak będą to wyjątki. Zdarza się, że urzędnicy są świadomi korzyści płynących z kontroli obywatelskiej a nawet nagradzają takie osoby, ale nie jest to powszechne zjawisko a zmiany zachodzą bardzo powoli. Strażnicy doświadczają nacisków ze

---

³⁴ K. Mojkowski, *Zdrowe zęby demokracji...*, *op. cit.*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ *Ibidem.*

strony lokalnych władz lub wręcz jawnej nieprzychylności. Zdarzają się kontrole w miejscach ich pracy, oskarżenia o zniestawienie czy nawet kontrole budowlane w miejscach ich zamieszkania, a także próby przekupstwa, proponowania intratnego stanowiska w urzędzie czy zapewnienia o wsparcia w przypadku zaangażowania politycznego.

Watchdogi nie mogą liczyć na zaangażowanie lokalnych organów kontrolnych, a sami radni bardzo często pomijani są w procesie decyzyjnym na polu burmistrz – urzędnicy – oferenci. Ekspertyzy naukowe nie są zlecane lub zlecone – są blokowane przez administrację, a same instytucje nie zakładają ujawniania dokumentacji, dlatego zdarza się, że jest ona prowadzona niedbale lub wcale³⁷.

Ostatni komponent współpracy z lokalnymi organizacjami strażniczymi stanowią media. W teorii powinny być wolne i niezależne, ale w praktyce rzecz ma się zupełnie i inaczej. Na próżno szukać w lokalnej gazecie nieprzychylnej wzmianki o inwestycji, która była marnotrawieniem publicznych pieniędzy. Spodziewać się można raczej informacji o zbliżającym się gminnym wydarzeniu czy w najlepszym wypadku o otwartym przetargu. Wynika to z zależności finansowej lokalnej prasy od władz, dlatego nie można liczyć na rzetelne źródło informacji i obiektywne rozliczenie się z panującą, lokalną rzeczywistością. Prasa samorządowa nie spełnia swojej funkcji informacyjnej, a bardzo często jest pismem propagandowym panującej władzy. W ekspertyzie naukowej pn. „Kondycja prasy lokalnej w Polsce”, Lidia Pokrzycka przedstawia następująco ten problem: „Niezależność oznacza brak stałych dotacji z kasy miejskiej, gminnej lub ze środków partii politycznych, lecz zmusza do zabiegania o reklamodawców. Niezależność jest niezbędnym warunkiem wiarygodności gazety. Dzięki niej może ona sprawować w lokalnej społeczności funkcję kontrolną – podstawową dla prawidłowego rozwoju demokratycznego społeczeństwa. Prasa samorządowa nie może realizować tej funkcji”³⁸. W sytuacji braku rzetelnego źródła informacji, to właśnie organizacje strażnicze wypełniają tę lukę prowadząc strony internetowe, blogi czy biuletyny.

Tylko wiarygodność i skuteczność prowadzonych działań strażniczych prowadzi do ich zakorzenienia w lokalnej społeczności i może zapewnić ich trwałość. Nic tak nie przemawia do

---

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ L. Pokrzycka, *Kondycja prasy lokalnej w Polsce*, Biuro Analiz Sejmowych, „INFOS” 2013, nr 6(143), s. 1.

wyobraźni, jak realny przykład zmiany na naszym lokalnym podwórku. Pojawia się coraz więcej inicjatyw lokalnych, ale ich liczba jest ciągle niewystarczająca w porównaniu do potrzeb. Rozwiązaniem tego problemu mogłoby być zwiększenie ilości programów grantowych kierowanych do lokalnych społeczności.

2. PROBLEMY ORGANIZACJI STRAŻNICZYCH W POLSCE

2.1. FINANSOWANIE DZIAŁAŃ STRAŻNICZYCH

Zapewne każdy, kto pracuje na rzecz organizacji strażniczej potwierdzi, że nie jest łatwo być watchdogiem. Wymaga to wytrwałości, cierpliwości, ciągłego rozwoju. Efekty nie przychodzą od razu a czasami nie przychodzą wcale. Do tego dochodzi walka z urzędami i biurokracją oraz problemy z finansowaniem. Rodzaj problemu z jakim muszą się mierzyć watchdogi w trakcie swojej działalności zależy w głównej mierze od tego jakim obszarem się zajmują. Inne wyzwania napotykają organizacje strażnicze zajmujące się np. realizacją zadań politycznych, a inne kolekcjonerów danych. Należy podkreślić też, że zupełnie inaczej działają małe i lokalne organizacje, a inaczej ogólnokrajowe.

Finansowanie działań strażniczych jest problemem zarówno w przypadku małych jak i dużych organizacji. Co prawda, czasem może mieć on nieco inne podłoże, ale nie da się ukryć, że pieniądze stanowią być może główne wyzwanie. Problemem dużych organizacji jest

uzależnienie od grantów. Kiedy kończy się finansowanie, takie organizacje nie mają funduszy na swoje działania, ale mogą liczyć na wsparcie osób prywatnych. W przypadku organizacji zlokalizowanych w mniejszych miejscowościach, takie wsparcie bardzo często nie jest możliwe lub jest nieznaczne. Dla jednych i drugich co jakiś czas pojawiają się szkolenia dotyczące wsparcia rozwoju edukacji fundraisingowej. Jednym z nich był projekt edukacyjny pn. „Niezależne finansowanie – silniejsze organizacje strażnicze” prowadzony w latach 2016–2018 przez Fundację Akademii Organizacji Obywatelskich. Projekt został dofinansowany ze środków Programu Funduszu Inicjatyw Obywatelskich³⁹.

Z kolei przykładem wsparcia lokalnych działań strażniczych był konkurs ogłoszony 17 lutego 2022 roku na Witrynie Wiejskiej (portal dla osób aktywnych społecznie i gospodarczo na obszarach wiejskich). Projekt finansowany był z Funduszu Watchdogów Sieć Obywatelska Watchdog Polska. Konkurs miał na celu wsparcie działań strażniczych systematycznych

w danej gminie lub konkretnych akcji strażniczych, a także

---

³⁹ *Niezależne finansowanie – silniejsze organizacje strażnicze*, <https://faoo.pl/projekty/straznicy/> [dostęp: 30.05.2022 r.].

upowszechnienie efektów lub rozwoju instytucjonalnego⁴⁰. Takie programy dotacyjne pojawiają się jednak niezwykle rzadko, przez co organizacje strażnicze borykają się problemem niezależności finansowej.

Jej wynikiem jest słabe nagłaśnianie działań, brak możliwości zatrudnienia kompetentnej kadry, kiepskie zaplecze techniczne czyli wszystko co prowadzi do niskiej skuteczności działań strażniczych.

Naprzeciw tym potrzebom wychodzi NIW-CRSO (Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społecznego). Instytut został powołany w 2017 roku przez Premiera Piotra Glińskiego, Przewodniczącego Komitetu ds. Pożytku Publicznego. NIW-CRSO ma służyć rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego, działalności pożytku publicznego i wolontariatu. Jedną z wielu form wsparcia jest PROO (Rządowy Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich) na latach 2018-2030. Na realizację programu w ramach pięciu priorytetów została przeznaczona kwota 585 mln⁴¹. Do roku 2017 nie powstał tak kompleksowy program

---

⁴⁰ *Wspieranie lokalnych działań strażniczych w Polsce*, <https://wiotrynawiejska.org.pl/wydarzenia/wspieranie-lokalnych-dzialan-strazniczych-w-polsce/> [dostęp: 30.05.2022 r.].

⁴¹ *PROO*, <https://niw.gov.pl/nasze-programy/proo/> [dostęp: 6.06.2022 r.].

wsparcia dla organizacji pozarządowych obejmujący swoim zasięgiem zarówno *think-tanki*, organizacje strażnicze i media obywatelskie, wspierający zarówno rozwój instytucjonalny, działania długoterminowe czy jednorazowe akcje⁴².

2.2. DOSTĘP DO INFORMACJI PUBLICZNEJ

„Informacja publiczna” w rozumieniu ustawy o dostępie do informacji publicznej, to: „każda informacja o sprawach publicznych”⁴³. Toteż, poprzez szerokie ujęcie znaczenia powyższego terminu, obywatel może zapytać odpowiednie instytucje o sprawy w szerokim rozumieniu. To pozwala na przejrzystość działań państwa. Natomiast jeśli chodzi *stricto* o dostęp do informacji publicznej, to należy jej szukać w Biuletynie Informacji Publicznej bądź na portalu danych. Może być również udostępniana na wniosek, w drodze wyłożenia lub wywieszenia w miejscach ogólnie dostępnych (m. in. w gablotach, znajdujących się w danym urzędzie gminy/miasta) czy przez zainstalowane w wyżej

---

⁴² R. Skrzypiec, *op. cit.*

⁴³ *Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej* (Dz.U. 2022 poz. 902), art. 1 ust. 1.

wspomnianych miejscach urzędów umożliwiającą zapoznanie się z tą informacją⁴⁴.

Są jednak pewne uniwersalne problemy dla każdego typu działalności jak np. dostęp do informacji publicznej. Został on pierwotnie uregulowany w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w 1997 roku, która zagwarantowała dostęp do wiedzy dotyczącej zarówno organów władzy publicznej jak i osób sprawujących taką władzę i innych osób publicznych. Rozwinięciem tego zapisu była ustawa o dostępie do informacji publicznej z 6 września 2001 roku⁴⁵. Określa ona szczegółowo m.in. komu przysługuje prawo do informacji publicznej, podmioty zobowiązane do jej udostępnienia, informacje podlegające udostępnieniu oraz tryb udostępnienia. Informacja o działalności władzy (każdego szczebla) jest podstawowym warunkiem prawidłowego funkcjonowania organizacji strażniczych. Dostęp do takiej wiedzy jest podstawowym prawem każdego obywatela, ale także zapewnia przejrzystość działań władzy, która zarządza publicznym budżetem. Realizacja zadań publicznych powinna być udokumentowana przez prowadzenie odpowiednich raportów, pism, zestawień i innych materiałów świadczących o realnych i skutecznych działaniach. Na tym

---

⁴⁴ *Ibidem*, art. 10–11.

⁴⁵ *Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej.*

polu pojawia się mnóstwo problemów. Pierwszym z nich jest brak odpowiedzi, mimo ustawowo przyjętego terminu, który wynosi 14 dni. Bardzo często pojawia się opóźnienie w udzieleniu informacji, co może opóźnić działania organizacji strażniczych lub prowadzić to ich zaniechania (lub przedawnienia się sprawy). Kolejnym problemem jest udzielanie odpowiedzi wskazującej, że wymagana informacja nie stanowi informacji publicznej. W takich przypadkach tworzy się luka prawna, która może być rozwiązana jedynie sądowo. Po reformie w 2011 roku obszar ten w całości przejęły sądy administracyjne, które mogą rozstrzygnąć czy dana informacja jest lub nie – informacją publiczną. Rozstrzygnięcie na korzyść Wnioskodawcy powoduje nic innego jak powrót do początku tego procesu, czyli wyznaczenia 14 dni na udzielenie odpowiedzi przez urząd. Finalnie nawet jeżeli urząd udzieli żądanej informacji często jest ona już bezużyteczna⁴⁶.

2.3. PAŃSTWO, PRAWO, SLAPP

Istnieje jeszcze niestety szereg innych czynników, które utrudniają działania strażnicze. Są one związane z praworządnością, ustawodawstwem i często niestety są barierą nie do pokonania. O ile na

---

⁴⁶ K. Batko-Tołuć, K. Izdebski, *op. cit.*, s. 18.

duży problem jakim jest finansowanie istnieje kilka rozwiązań jak np. środki prywatne osób zaangażowanych, środki fundacji, fundraising, konkursy grantowe, finansowanie z UE i wiele innych, o tyle na obstrukcję ze strony instytucji państwa nie ma łatwych sposobów. Z jednej strony watchdogi mierzą się z biurokracją, skostniałymi przepisami i tajnością informacji. Z drugiej, spotykają się z nieprzychylnością czy to ze strony instytucji państwowych czy społeczności, w które działają uchodząc za zwykłych „pieniaczy”.

Proces stanowienia prawa na poziomie rządowym jest nieprzejrzysty, ponieważ nie ma gwarancji uczestnictwa obywateli i organizacji pozarządowych w konsultacjach nad procedowanymi uchwałami. Obniża to społeczne zaufanie do urzędników i instytucji państwa, i jednocześnie tworzy wyraźną granicę pomiędzy państwem i obywatelami, których głos jest marginalny i może zostać zagłuszony. Na poziomie sejmowym wygląda to nieco inaczej, ale nie budzi optymizmu. Zgodnie z art. 154 ust. 3 stanowi, że: „W posiedzeniu komisji, na zaproszenie prezydium komisji lub jej przewodniczącego, mogą uczestniczyć przedstawiciele organizacji zawodowych i społecznych oraz eksperci komisji, a także inne osoby”⁴⁷. Oznacza to, że zaproszenie

---

⁴⁷ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. 2021 poz. 483, ze zm.), art. 154 ust. 3.

przedstawiciele organizacji pozarządowych nie jest obligatoryjne i zależy od dobrej woli prezydium i członków komisji. Brak zaproszenia jest równoznaczny z brakiem możliwości obserwacji stanowienia prawa.

Wysłuchanie publiczne zgodnie z art. 70a. Regulaminu Sejmu jest możliwe na pisemny wniosek posła będącego członkiem danej komisji⁴⁸. Oznacza to, że jeżeli istnieje polityczna wola, aby do takiego wysłuchania nie dopuścić to żadna organizacja nie ma szans na przedstawienie swojej opinii, nawet jeżeli jest ekspertem w procedowanym obszarze. Członkowie organizacji często posiadają raporty i materiały oparte na wieloletnim doświadczeniu i znacznie szerszej wiedzy niż zamówione ekspertyzy, stanowiące podstawę do procedowanego aktu prawnego⁴⁹. Szczególnie, że ekspertyza może być zamówiona przez osobę, która uczestniczyła w pracach nad tworzeniem danego aktu prawnego i ma jedynie potwierdzać góry ustalone założenia.

W ostatnich latach na sile przybiera także SLAPP (ang. *Strategic lawsuit against public participation* – strategiczne pozwy przeciwko udziałowi społecznemu). Jest to forma nadużycia prawa stosowana m.in. przez wpływowych biznesmenów czy polityków w celu uciszenia aktywistów, dziennikarzy i organizacji strażniczych. Powszechnie

---

⁴⁸ *Ibidem*, art. 70a.

⁴⁹ K. Batko-Tołuć, K. Izdebski, *op. cit.*, s. 19.

stosowanymi metodami jest nękanie, zastraszanie czy próby doprowadzenia do bankructwa.

Dodatkowo, procesy sądowe często prowadzone są przez dobrze opłacane kancelarie prawne i mogą skutecznie blokować bojkoty, pokojowe protesty czy ujawnianie nieprawidłowości. Konsekwencje SLAPP nie ograniczają się jedynie do wpływu na życie indywidualnych osób, ale osłabiają demokrację, uniemożliwiają wolność słowa, wypaczają wymiar sprawiedliwości, stanowią zagrożenie dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. SLAPP cały czas rośnie w siłę a w ciągu ostatnich 4 lat odnotowano zwiększony wzrost pozwów w Chorwacji, Włoszech i Polsce⁵⁰.

2.4. PROBLEMY LOKALNYCH STRAŻNIKÓW

Problemy lokalnych organizacji strażniczych zostały już ujęte w rozdziale o rodzajach organizacji strażniczych, ale warto w tym miejscu powrócić do tematu. Oczywiście wszystkie wymienione wyżej problemy w równym stopniu dotyczą także lokalnych organizacji strażniczych, które również borykają się z niezależnością finansową, dostępem do

---

⁵⁰ *Co to są procesy SLAPP: definicja, intencje, przykłady i opcje zapobiegania*, <https://www.liberties.eu/pl/stories/slapp/43856> [dostęp: 16.06.2022 r.].

informacji publicznej czy problemami związanymi z ustawodawstwem. Jednak to co jest specyficzne dla lokalnych organizacji strażniczych i nie pojawia się w innym organizacjach to bardzo duża samotność w działaniu. W wywiadzie dla NGO.PL Katarzyna Batko-Tołuć, Wiceprezes

i dyrektor programowa Sieci Obywatelskiej Watchdog Polska ujmuje to tak: „Zebraliśmy grupę zainteresowanych i zorganizowaliśmy pięć spotkań, z czego trzy były poświęcone tematyce prawnej. Lokalni działacze byli nimi żywo zainteresowani, mieli wiele pytań, sporo się nauczyli. Jednak w trakcie spotkań cały czas przebijały się inne tematy, które wyraźnie leżały im na sercu. Mówili, że jest im trudno działać, bo nikt nie chce się do nich przyłączyć. Czują się osamotnieni – w mniejszych ośrodkach miejskich ludzie boją się kontrolować władzę. Być może to właśnie to osamotnienie jest dziś największym problemem lokalnych watchdogów”⁵¹.

Kolejnym typowym problemem lokalnych organizacji strażniczych są zależności i układy personalne. Wiadomo, że gazeta lokalna finansowana przez samorząd nie spełni swojej roli w ujawnianiu

---

⁵¹ R. Gębura, *Katarzyna Batko-Tołuć: Niełatwo być watchdogiem*, <https://publicystyka.ngo.pl/katarzyna-batko-toluc-nielatwo-byc-watchdogiem> [dostęp: 16.06.2022 r.].

prawdy, a będzie jedynie doskonałym narzędziem propagandowym. Społeczność nie wesprze organizacji strażniczej, a nawet może być ona traktowana jako wróg publiczny, jeżeli połowa mieszkańców ma swoje powiązania rodzinne i układy w gminie. Strażnik w takiej społeczności może zostać wykluczony czy napiętnowany, ponieważ uchodzi za osobę, która burzy ustalony ład. Podobny problem występuje z rozpatrywaniem skarg. Wynik rozpatrzenia skargi złożonej na burmistrza znany jest z góry, jeżeli radni komisji są w koalicji, która go popiera. Można powiedzieć, że w takich warunkach organizacja strażnicza niestety nie ma żadnych szans powodzenia. Wydaje się, że nic się nie zmieni, jeżeli nie zmieni się najpierw świadomość społeczna. Mogłyby w tym celu pomóc kampanie i akcje informacyjne skierowane do mniejszych miejscowości w celu uświadomienia, że organizacje strażnicze działają w imieniu wszystkich obywateli i dążą do poprawy warunków wszystkich.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Działania strażnicze nie dotyczą już tylko praw człowieka, ale w zasadzie wszystkiego co ma wpływ na to, jak żyje się w danym państwie, jak np. sposobu zarządzania pieniędzmi podatników, przejrzystości działań władzy, praworządności, rozliczalności. W ciągu ostatnich lat widoczny jest znaczny rozwój organizacji strażniczych, ale cały czas ilość podejmowanych przez nie działań i inicjatyw nie jest wystarczająca w porównaniu do potrzeb. Watchdogi borykają się z różnymi problemami w zależności od tego czy próbują zmieniać czy stanowić prawo oraz czy działają na szczeblu centralnym czy lokalnym. Niektóre problemy jak chociażby niezależność finansowa są tożsame dla wszystkich organizacji a inne są specyficzne i charakterystyczne dla lokalnych organizacji strażniczych. Dużym wyzwaniem jest zapewnienie ciągłości działań strażniczych i zakorzenienie ich w społeczności oraz stworzenie świadomego społeczeństwa obywatelskiego

Działania strażnicze złożone są z trzech komponentów tj. działania w interesie publicznym, badania skrawka rzeczywistości oraz

dążenia do pozytywnych zmian. Zapoznając się z dostępnymi raportami i materiałami nasuwa się stwierdzenie, że nie jest łatwo być strażnikiem i działać w organizacji strażniczej. Dopóki nie zmieni się nastawienie i świadomość społeczna, watchdogi nie będą mogły działać w pełni skutecznie. Organizacje strażnicze świadczą o dojrzałym społeczeństwie obywatelskim, które w Polsce poczyniło w ostatnich latach niebywałe postępy, ale jeszcze długa droga przed nami. W porównaniu do innych europejskich państw, mamy jeszcze sporo do zrobienia. Trzeba zaznaczyć, że watchdogi stanowią cały czas niewielkie środowisko, ale za to kompetentne, składające się z wielu doświadczonych ekspertów, ale co najważniejsze, otwarte na ciągły rozwój i gotowe do rozmów z kontrolowanymi podmiotami, administracją państwową oraz do dzielenia się wiedzą.

Elementem wsparcia koniecznym do dalszego rozwoju organizacji strażniczych jest inwestowanie środków w ich edukację, aktualizację wiedzy oraz przede wszystkim kształtowanie przyszłego pokolenia młodych liderów. Takie działania pozwoliłyby na skuteczne zakorzenienie odpowiednich postaw pro obywatelskich, ale także zapewniłyby ciągłość działań strażniczych, o które aktualnie jest trudno. Dobrym rozwiązaniem byłyby także małe programy grantowe,

przyznawane w trybie szybkim i umożliwiające wspieranie działań *ad hoc*
i spraw najbardziej aktualnych.

Sfinansowano ze środków Narodowego Instytutu Wolności –
Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
w ramach Rządowego Programu Rozwoju Organizacji Obywatelskich
na lata 2018–2030 PROO